

Тютюнникова С. В., Савицька Н. Л.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА ШЛЯХУ ДО ЕКОНОМІКИ ЗНАЇВ В УКРАЇНІ

У статті окреслено основні проблеми формування вітчизняного людського потенціалу на шляху до економіки знань. Використано загальнонаукові методи формальної та діалектичної логіки, сучасні прийоми системного аналізу, наукової абстракції та синтезу, систематизації та узагальнення. Основними перешкодами перетворення людського потенціалу на чинник господарського розвитку визначено деструкцію макро-економічних відтворювальних пропорцій; інституціональні та ціннісні мотиваційні підвалини господарської поведінки людини як суб'єкта економіки. Визначено, що проблема розбудови економіки знань в Україні лежить не лише у площині інституціональних перетворень, відсталості матеріально-технічної бази проведення наукових досліджень, плинності наукових кадрів за кордон, деформованого демографічного стану, але й у якості самої людини як творця знань. Доведено необхідність забезпечення в економіці та суспільстві таких основних детермінант, необхідних для нової економіки: формування людини як суб'єкта розвитку та середовища виробництва, поширення й нагромадження знань, з опорою на впровадження новітніх технологій матеріального виробництва та адекватні інститути господарського розвитку.

Ключові слова: людський потенціал, господарський розвиток, економіка знань, суб'єкт розвитку

Бібл.: 20.

Тютюнникова Світлана Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор, кафедра економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

Email: Svetatutunnikova@mail.ru

Савицька Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, доцент, професор, кафедра економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

Email: nls2010@rambler.ru

УДК 330.34.01/341 : 331.102.312

Тютюнникова С. В., Савицька Н. Л.

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА НА ПУТИ К ЭКОНОМИКЕ ЗНАНИЙ В УКРАИНЕ

В статье очерчены основные проблемы формирования отечественного человеческого потенциала на пути к экономике знаний. Используются общенаучные методы формальной и диалектической логики, современные приемы системного анализа, научной абстракции, синтеза, систематизации и обобщения. Выделены основные преграды превращения человеческого потенциала в фактор хозяйственного развития: деструкция макроэкономических воспроизводственных пропорций, институциональные и ценностные мотивационные основания хозяйственного поведения человека. Определено, что проблема построения экономики знаний в Украине состоит не только в институциональных преобразованиях, отсталости материально-технической базы проведения исследований, текучести научных кадров за рубеж, деформированного демографического состояния, но и в качествах самого человека как творца знаний. Доказана необходимость обеспечения в экономике и обществе таких основных детерминант, необходимых для новой экономики: формирование человека как субъекта развития, среды производства, распространения и накопления знаний с опорой на новейшие технологии материального производства и адекватные институты хозяйственного развития.

Ключевые слова: человеческий потенциал, хозяйственное развитие, экономика знаний, субъект развития

Библ.: 20.

Тютюнникова Светлана Владимировна – доктор экономических наук, профессор, профессор, кафедра экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

Email: Svetatutunnikova@mail.ru

Савицька Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, доцент, професор, кафедра економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

Email: nls2010@rambler.ru

UDC 330.34.01/341 : 331.102.312

Tiutiunnykova S. V., Savitska N. L.

PROBLEMS OF FORMATION OF HUMAN POTENTIAL ON THE WAY TO THE KNOWLEDGE ECONOMY IN UKRAINE

The article outlines main problems of formation of the domestic human potential on the way to the knowledge economy. It uses general scientific methods of formal and dialectic logic, modern technique of system analysis, scientific abstraction, synthesis, systematisation and generalisation. It marks out main obstacles of transformation of human potential into the factor of economic development: destruction of macro-economic reproduction proportions, institutional and value motivational grounds of human economic behaviour. It identifies that the problem of building the knowledge economy in Ukraine lies not only in institutional transformations, backwardness of the material and technical base of conducting studies, flowing of scientific personnel abroad and deformed demographic state, but also in qualities of a human being as a creator of knowledge. It proves a necessity of providing economy and society with the following determinants so required for the new economy: formation of a human being as a subject of development, production environment, propagation and accumulation of knowledge based on newest technologies of material production and adequate institutions of economic development.

Key words: human potential, economic development, knowledge economy, subject of development

Bibl.: 20.

Tiutiunnykova Svitlana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor, Department of Economic Theory and Economic Management Methods, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: Svetatutunnikova@mail.ru

Savitska Nataliia L. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Economic Theory and Law, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

Email: nls2010@rambler.ru

Вступ. За умов загальноцивілізаційного процесу формування постіндустріальних тенденцій Україна зіткнулася зі складним завданням збереження та розвитку людського потенціалу. Підтвердженням цьому стало акцентування Президента в останні роки на необхідності посиленої уваги до гуманітарної політики, орієнтованої на максимальне розкриття особистісного потенціалу та створення гідних умов життя й праці, що декларується щорічним Посланням до Верховної Ради України [1]. Крім цього пріоритетом державної стратегії розвитку суспільства до 2015 визначено розвиток людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, що може бути досягнуто через розбудову економіки знань.

Для вирішення специфічних завдань усталеного господарського розвитку, необхідно здійснити аналіз економічного стану країни, а також стан сфер, в яких закладаються його підвалини – формується людський потенціал. Складним теоретичним питанням визначення ролі та механізму формування людського потенціалу присвячені праці відомих вітчизняних та зарубіжних учених: О. Амоші, В. Близнюка, О. Бузгаліна, І. Бобуха, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Гриценка, О. Грішнєвої, С. Дятлова, Т. Заславської, Ю. Корчагіна, Ю. Латова, Е. Лібанової, Л. Нестерова, О. Новікова, В. Марцинкевича, З. Пушкаря, В. Радаєва, І. Соболевої, О. Стефанішин, О. Субетто, В. Тарасевича, В. Федулової та інших.

Незважаючи на репрезентативність проведених досліджень, проблема формування людського потенціалу як рушійної сили господарського розвитку не втрачає своєї актуальності, що визначило спрямованість даного дослідження.

Вклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічні умови, що склалися в Україні за останні два десятиліття, обумовили кризу господарського розвитку, яка носить комплексний характер. Її багатомірність нерозривно пов'язана із можливостями розвитку в економічній, політичній сферах, підтримкою зайнятості та достатнього рівня доходів населення, реалізацією демократичних принципів життя, інтелектуалізацією та соціалізацією суспільного відтворення, тобто сукупності чинників, які впливають на формування та реалізацію суб'єктного потенціалу людини, ядро якого становить людський потенціал. Система передумов формування людського потенціалу господарського розвитку включає наступні складові: природно-екологічна, політична, соціально-економічна (виробничі, фінансові, суспільні відносини), інституціональна (правова, культурна, духовна тощо) сфери.

Побудова економіки знань для України – це не просто модернізаційний проект, здатний змінити спосіб та характер життя людей, це спроба зупинити нарощення форм відчуження людини, зокрема соціального відторгнення та багатомірної соціальної бідності, характерної (за висновком ПРООН [2]) для нашої країни. З точки зору готовності до економіки знань вітчизняна господарська система за індексами економіки знань та знань характеризується тенденцією віддалення реалій українських соціально-економічних відносин від декларованих кроків інноваційно-орієнтованого характеру. Станом на початок 2012 р. Україна посіла 50 місце із 145 країн-учасниць моніторингу, за індексом знань, який становить 6,33, та 56 місце за індексом економіки знань, який становить 5,76 [3].

Для подолання розриву між країнами у розбудові економіки знань, відповідно до пропозицій Національного інституту стратегічних досліджень, необхідними є створення законодавчо-нормативних засад інтелектуальної діяльності [4]. На нашу думку, слід звернути особливу увагу на загальний рівень розвитку економіки з точки зору формування економіки людини та на розвиток самої людини як ресурсу та результату суспільного виробництва. Перш за все, слід зазначити, що ніяка електронна комерція чи економіка послуг не може замінити реальний сектор виробництва, який суттєво знизився за роки незалежності, станом на 2010 рік частка матеріального виробництва складала лише 26,7% [5]. На відміну від процесу скорочення питомої ваги індустріального сектору, характерного для розвинених країн, із масштабним впровадженням елементів шостого технологічного укладу в виробничу сферу, що підвищує її продуктивність та забезпечує не лише задоволення базових потреб всього населення, але й високий рівень життя, в Україні спостерігається деіндустріалізація, що стала регіональним трендом периферізації пострадянських країн. Серед незалежних країн пострадянського простору в Україні відзначається найдовший трансформаційний спад, що розтягнувся на десять років (1990–1999 рр.) [5, с. 39], скорочення потенціалу НДДКР, спрощення структури промисловості, вимивання високотехнологічних виробництв, тобто потужна деіндустріалізація, про що свідчить галузева структура валової доданої вартості.

Вітчизняна деіндустріалізація, зазначає А. Задоя, не тільки не наближає суспільство до постіндустріалізму, але й відкидає його в добу доіндустріалізму, коли «швидке зростання невиробничої сфери (сфери послуг) фактично відбувається на шкоду реальному сектору народного господарства» [6, с. 23]. Зростання внеску сфери послуг у виробництво ВВП здійснювалось за рахунок високих

темів внутрішньої експансії секторів мобільного зв'язку, Інтернету, авторегістрів та автосервісу, транспортних і фінансових послуг, національних та транснаціональних роздрібних торговельних мереж. У структурі промислового виробництва зростає питома вага сировинних галузей за рахунок зменшення переробних, зокрема, машинобудування у 2010 році скоротилося у чотири рази в порівнянні з 1990 р., при збільшенні добувної промисловості та металургійного комплексу [7].

За роки незалежності на теренах пострадянського простору відзначається масовий процес втрати науково-технічного та інноваційного потенціалів, В. Байнев, аналізуючи процеси неоіндустріалізації, наводить дані про 2–5 кратне зниження наукоємності ВВП у країнах СНД, що становить 0,3–1,2% річної сукупної вартості виробленої продукції [8, с. 88]. В Україні питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП становить 0,83%, що у 2,4 рази нижче за середньоєвропейське значення. За рівнем охоплення населення у віці 15–70 років виконанням наукових та науково-технічних робіт ми майже втричі відстаємо від країн Євросоюзу [9, с. 168]. Крім цього, високий рівень тінізації економіки за різними оцінками від 35 до 60% ВВП (тоді як граничний рівень показника тіньової економіки у цілях економічної безпеки держави не повинен перевищувати 15–20 % від обсягу ВВП) та низький рівень оплати праці, недостатній для відтворення людського потенціалу, сприяють нелегітимізації діяльності [10, с. 44–45].

Іншими структурними чинниками гальмування розвитку людського потенціалу в Україні є: деструкція макроекономічних пропорцій у темпах оплати праці та її продуктивності; невідповідність кількості та якості фахівців середньої спеціальної та вищої освіти запитам вітчизняного ринку праці; невідповідність темпів інноваційної активності підприємств та розвитку науково-технічної сфери, а також структури середньо- та довгострокового фінансування фундаментальних, технологічних, продуктових та імітуючих інновацій.

Макроекономічний аналіз показав, що за рівнем продуктивності праці Україна знаходиться в минулому столітті. Досягнуті темпи продуктивності праці порівняно з оплатою праці є критичними (їх реальні темпи у 2009 р. до 1990 р. майже співпадають, кумулятивні темпи оплати праці за ПКС у 2001–2008 рр. переважно перевищували темпи продуктивності праці), їх недостатньо для акумуляції доходів для нагромадження основного капіталу і розширеного відтворення на новій технологічній базі, тобто для приросту показників економічного зростання і соціального розвитку» [11, с. 102]. Динаміка індексу інвестицій в основний капітал відображає вплив кризи, пік якої для України припав на 2009 рік, коли темпи інвестування впали майже вдвічі.

За умов низької продуктивності праці та високого рівня інфляції рівень купівельної спроможності громадян є недостатнім, що призводить до зниження якості трудового життя населення та поширення бідності серед працюючих. Підвищення продуктивності праці, реальної заробітної

плати в Україні безпосередньо залежить від інноваційності економіки, дифузії результатів науково-технічного прогресу та розвитку людського потенціалу, що є взаєможивильними елементами господарського розвитку. За даними огляду Глобального індексу інновацій, наша країна посідає 63 позицію та має його значення 36,1 пункти, що майже вдвічі нижче за рейтинг лідера Швейцарії – 68,2 пункти [12]. Питома вага фахівців з вищою освітою відносно стабільна, коливається в межах 55–57%, але значна частина населення цієї категорії працює не за фахом або на посадах, що не потребують високої кваліфікації [13].

За даними щорічних доповідей про розвиток людини, Україна за цим показниками займала у 2001 р. 80 місце серед 175 країн світу, у 2005 р. – 78 місце серед 177 країн, у 2010 р. зайняла 69 місце серед 169 країн світу та потрапила до групи країн із високим рівнем розвитку людського потенціалу, а у 2011 – 76 місце. Дані, наведені у доповіді ПРООН за 2010 рік, дозволяють зробити висновок про значний стримуючий вплив на розвиток людини доходних чинників, так, індекс розвитку людського потенціалу, не пов'язаний з доходом вищий, ніж сукупний ІРЛП, відповідно 0,794 та 0,71 [2]. У цілому показники, що визначають рівень розвитку людського потенціалу, відображають низький рівень доходів населення, кризовість демографічної ситуації, викликану низькою середньою тривалістю життя населення і при цьому порівняно високий рівень освіти, що підтверджує думку про потенційні можливості нашого суспільства стати на шлях побудови економіки знань. Основними чинниками такого стану є наступні [13].

По-перше, перетворення вищої освіти на соціальну норму, яка не відображає дійсний рівень здібностей та кваліфікації особи, що її здобула. Випускник вузу не може влаштуватися за здобутим фахом внаслідок невідповідності рівня його підготовки вимогам роботодавця або обраного фаху запитам ринку, що формує структурне безробіття. Цей стан сприяє зниженню продуктивності праці, зростанню непродуктивних витрат на освіту як з боку населення, так і держави. З боку пропозиції теж спостерігаються втрати, пов'язані із незадоволеним попитом на фактор «праця». Виявляється, що навіть в умовах падіння виробництва реальному сектору конче потрібні фахівці, при цьому із усе зростаючої чисельності випускників вузів роботодавці не в змозі задовольнити факторний попит за якісними параметрами.

По-друге, – неефективність інвестицій в освіту: економічна та соціальна віддача від капіталовкладень у знання не підтверджується ринком праці. Особливістю перехідної економіки, виявленою Р. Капелюшниковим, є вплив стагнації продуктивності праці та низької оплати праці на обезцінення людського капіталу [14, с. 61]. Динаміка заробітної плати слабко корелює із фактором освіченості, на що є декілька причин – одна з них описана вище, а інші лежать у площині інституційних дисбалансів. Виявляється, що фірми не готові платити гідну заробітну плату за високу кваліфікацію та досвід, на що є декілька причин: це порівняно високі трансакційні витрати та дія принципу відбору

кадрів «гірших якостей в ієрархії», коли суб'єкт вищої ланки обирає підлеглого із завідомого гіршими якостями, ніж має сам.

По-третє, інституційна неефективність у креатосфері (сфері відтворення людського потенціалу). Проявом дії неефективних «правил гри» в освіті, науці та медицині є поширеність корупції, практика нелегальної оплати і доплат, «фальшованих» фахівців, вкорінення тіньового ринку підготовки кваліфікаційних робіт. Це вкотре доводить твердження, що в економіці знань якості людини та характеристики природного, економічного, інтелектуального, соціального середовища набувають особливого значення. Знання, цінності та інші невліковимі активи, що продукуються людською свідомістю, вимагають особливої системи освіти, середовища виробництва та поширення знань, необхідних людині у господарській діяльності. Озброєність професійними знаннями та творчими здібностями перетворюється на визначальний чинник розвитку людини, закріплення її соціального статусу та зростання добробуту, що характерно для розвинених країнах. Дисфункції вітчизняної соціально-економічної системи не сприяють утвердженню наведеної світової тенденції в Україні, причинами такого стану є не лише структурні, а й інституційні характеристики вітчизняної моделі господарського розвитку.

Транзитивний перехід до ринкової економіки супроводжувався різкою зміною інституціонального середовища та інституціональної структури національного господарства. Аналізуючи інституціональні дисфункції, Д. Петросян виділяє наступні причини їх виникнення: внаслідок деструктивних проявів у побудові та механізмах інститутів, деструкції в сфері управління формуванням і розвитком соціально-економічних інститутів та поведінки економічних суб'єктів [15]. Дисфункції інститутів призводять до інституційних провалів та розривів внаслідок їх неадекватності, що може призвести до відторгнення інститутів.

Суперечності між старими і новими економічними та соціальними інститутами; деструкція вартості та низька мотивація праці, втрата цінності праці та професійних знань; неефективна система прав власності; високі транзакційні витрати, пов'язані із поширеністю та латентністю неправових соціально-економічних практик та відповідно високими ризиками, високою ціною слідування економічним нормам, суспільною аномією; відсутністю механізму створення середнього класу; наявністю інституційних пасток у сфері освіти, науки та охорони здоров'я; ментальними моделями поведінки (поширеність явища фрустрації, недостатній діяльнісний потенціал рядових професіоналів, байдужість людини до суспільних аномалій тощо); провали у механізмах побудови громадянського суспільства [16] становлять основні характеристики вітчизняної інституціональної системи. У такій конфігурації інституціональна система однозначно зумовлює фрагментацію та деформацію суб'єкта господарського розвитку.

Саме через неефективно діючі інститути формування людського потенціалу зростають невизначеність та ризики у креатосфері, «проїдаються» капітали інтелекту та здоров'я, нівелюється творча ініціатива. Як відомо, індекс

людського розвитку відображає досягнення національного господарства країни у забезпеченні тривалого та гідного життя, високого рівня освіченості нації. Інституційні провали у креатосфері зумовлюють усталеність затуляючого кола відсталості економіки та багатомірної бідності населення. Інституціональні провали в освіті та науці зводяться до недосконалого механізму оцінки інтелектуального капіталу, невідповідності між високою ціною вищої освіти та у більшості випадків низьким доходом працівника з вищою освітою, неефективного розподілу дивідендів від інтелектуального капіталу відсутності інституту інтелектуальної ренти; неефективного захисту інтелектуальної власності; деструктивного впливу корупції у цій сфері. Провали в охороні здоров'я пов'язані із слабкістю та неефективністю контролю на фармацевтичному ринку, спрямованістю вітчизняної медицини не на збереження і відновлення здоров'я, а переважно на лікування хвороб, що разом із заниженими індивідуальними оцінками значення вітального капіталу для людини знижують можливість відтворення людського потенціалу.

Характеризуючи людські ресурси, що невіддільні від особистості, Ю. Латов підкреслює значення особистої праці, яка нарощує людський капітал (тобто знання, навички, компетенції, досвід індивіда), внеску батьків у фізіологічний капітал (здоров'я, фізична сила індивіда) а також суспільства у створенні соціального капіталу (довіри, трудової етики, соціальних зв'язків, загально визначених норм і цінностей) [17, с. 178]. Іншими словами, людина як суб'єкт господарства формується не лише особистими зусиллями, але й самим господарством, соціумом.

Сучасна особистість не може сформуватися без освітньої, естетичної, етичної компоненти як умови її вдосконалення. Особливістю нинішнього стану нашого суспільства є невідповідність параметрів соціального і культурного розвитку, яку, на жаль, можна охарактеризувати як соціокультурна криза. Негативні наслідки цієї кризи виявляються в деформації культурних засад суспільного відтворення, в закритті перспектив саморозвитку суспільства. В українському суспільстві мас-культура посідає місце культури, виконуючи її функції, пов'язані з формуванням у людини символічних, викривлених цінностей. Відомий вітчизняний учений, М. Шульга, описуючи суперечливі суспільні процеси в Україні за останні двадцять років, застосував влучний вислів, що став назвою монографії – «Дрейф на узбіччя» [18], який відображає основний вектор руху нашого суспільства, його фрагментацію, депопуляцію, зубожіння основної маси населення, втрату життєдайних орієнтирів та формування «людини без властивостей», моралі та світогляду [18, с. 5]. Це вказує на необхідність зміни ціннісних орієнтацій, поведінки і способу життя як на індивідуальному, так і суспільному рівнях. Механізм, який здатний забезпечити виконання такого завдання, полягає у консолідації зусиль держави та суспільства у створенні системи культури, освіти, виховання та господарського середовища з відновленими трудовими та моральними цінностями.

Наведені дані свідчать про порушення комплексності та цілісності у формуванні активного суб'єкта розвитку.

До проблем, які підсилюють такий стан, слід віднести проблему створення та реалізації соціального капіталу. Так, Ф. Майлян, посилаючись на праці С. Нека, П. Кіфера, Р. Ла Порта доводить зв'язок між соціальним капіталом (довірою) та соціальним розвитком, що в кількісному виразі становить наступні співвідношення. Зростання довіри на один процентний пункт викликає економічне зростання на 0,5 процентних пункту, сприяє зростанню ефективності судових рішень на 0,7 та зниженню корупції на 0,3 процентних пункту [19, с. 54]. Високий рівень психологічного дистанціонування населення, низький рівень міжособистісної та інституціональної довіри стимулюють різні форми відчуження людей, що стає перепорою нагромадження інтелектуального, соціального капіталу та їх перетворення на чинники розвитку.

Недовіра до великого бізнесу, низька соціальна відповідальність бізнесу та держави викликає опортуністичну поведінку населення, що гальмує повноцінну реалізацію суб'єктного потенціалу і підприємницького, і загальнодержавного сектору і домогосподарств. В. Геєць зазначає, що Україна випадає із загальносвітової тенденції зростання інституціональної довіри. У 2010 р. лише 14,2% населення довіряли Верховній Раді; 19,6% – Уряду (тоді як у середньому у 2007 р. серед розвинутих країн цей показник становив, за даними Edelman Trust Barometer, 38%, а країн, що розвиваються, – 46%); 17,9% – місцевим органам влади; 13,6% – міліції; 11% – прокуратурі, рівень довіри до благодійних фондів, суспільних асоціацій і об'єднань лише 15,5%, до приватних підприємств складає 15,9% (на тлі 60% в країнах, що розвиваються, і 47% в розвинутих країнах), до банків – 10% та страхових компаній – 7,6%. [20, с. 158].

Недовіра та зневір'я, що характерні для українського суспільства, стають однією із причин антиінноваційної діяльності, розмивання суб'єктності на рівні персоналізованого суб'єкта, суб'єкта організації та інституціонального суб'єкта. Наявність суперечностей між новими правовими нормами і ще діючими старими, або між останніми та реальними умовами життєдіяльності не сприяє формуванню ефективного власника, закріплює явище трудового опортунізму. Особливого значення набувають пастки, пов'язані із закріпленням рентоорієнтованої поведінки бізнесу та держави, що підсилюється антилегалізмом відносин, розмиванням прав власності, високими трансакційними витратами. Мотиви діяльності пострадянського підприємницького сектору та еліти сформовані під впливом «жадоби до влади та грошей», що закріплюється нечітким, аморфним інституціональним середовищем, доповнюється низькими діловими та моральними якостями чиновництва, його некомпетентністю та корумпованістю. Зниження трудової та в цілому професійної мотивації у найманих працівників не сприяє самореалізації та підвищенню продуктивності праці.

Указані деструкції інституційних умов господарської діяльності призводять до вкорінення неефективного власника та безвідповідального суб'єкта. Подолання негативних тенденцій у вітчизняній економіці можливе за умови поєднання політичних, гуманітарних, соціальних, психологічних, макро- і мікроекономічних чинників та інституційних передумов, що намітить шляхи якісної трансформації суб'єкта господарювання.

Висновок. Узагальнюючи та синтезуючи технологічно-економічний та соціально-інституційний підходи до побудови економіки знань, можна зробити висновок про необхідність забезпечення в економіці та суспільстві таких основних детермінант, необхідних для нової економіки: формування людини як суб'єкта розвитку та середовища виробництва, поширення і нагромадження знань, з опорою на впровадження новітніх технологій матеріального виробництва та адекватні інститути господарського розвитку.

В Україні гостро постала проблема, яка певною мірою характерна для всіх пострадянських країн – це невисокий рівень добробуту, неефективні інститути та відсутність адекватного суб'єкта розвитку. Причини її виникнення криються у системних відтворювальних диспропорціях національної економіки, інституціональних провалах у державотворенні та у креатосфері. Формування активності суб'єкта являє собою складний багатофакторний процес, у якому переплетені сфери матеріального та духовного виробництва. Цей процес залежить від соціально-демографічних, освітньо-професійних, інтелектуальних, духовних, культурних, мотиваційних та інших інституційних чинників. В основі суб'єктного впливу лежить людський потенціал, що відтворюється завдяки накопиченим знанням, навичкам, здоров'ю, мотивації, надбанням культури, енергії активності людини у суспільному виробництві.

Проблема розбудови економіки знань у вітчизняній економіці лежить не лише у площині інституціональних перетворень, відсталості матеріально-технічної бази проведення наукових досліджень, плинності наукових кадрів за кордон, деформованого демографічного стану, але й у якості самої людини як творця знань. Визначені структурні та суб'єктні чинники призводять до нагромадження неактуальних знань, низької ефективності дифузії знань, формуючи таким чином антиінноваційну психологію людини, яка відторгає родову потребу людини до творчості та не сприяє прищепленню та розвитку інноваційної активності. Подолання системних проблем соціально-економічного характеру доповнюється суб'єктними вимогами використання людьми власного вітального, інтелектуального, людського потенціалу, активізації соціального капіталу суспільства в цілому, що необхідно для виходу на більш високий рівень його самоорганізації та вимагає подальших досліджень у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
2. Доклад о человеческом развитии, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011
3. KEI and KI Indexes [Электронный ресурс]. – Режим доступа: info.worldbank.org
4. Програми засади розбудови суспільства знань: світовий досвід для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/may/9.htm>
5. Новые независимые государства: сравнительные итоги социально-экономического развития // Российский экономический журнал. – 2012. – №3. – С. 36–73.
6. Задоя А. О. «Нова індустріалізація» в стратегії випереджаючого переслідування / А. О. Задоя // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Вип. 27. – Ч. 1. – С. 21–29.
7. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: у 3 т. – Т. 3: Конкурентоспроможність української економіки / За ред. акад. НАНУ В. М. Гейця, акад. НАНУ В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАНУ Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – 556 с.
8. Байнев В. Ф. Неоиндустриализация и нравственное измерение экономики – ключевые факторы глобальной конкурентоспособности союзного государства Беларуси и России / В. Ф. Байнев // Теоретическая экономика. – 2012. – №5. – С. 84–93.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 305 с.
10. Ещенко П. С. Куда движется глобальная экономика в XXI веке? : монография / П. С. Ещенко, А. Г. Арсеенко. – К. : Знання України, 2012. – 479 с.
11. Соколик М. П. Продуктивність та оплата праці за паритетом купівельної спроможності в Україні та інших країнах: порівняльний аналіз / М. П. Соколик // Економіка і прогнозування. – 2011. – №1. – С. 85–103.
12. Новости гуманитарных технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news>
13. Савицька Н. Л. Людина як суб'єкт сучасного господарського розвитку : монографія / Н. Л. Савицька. – Х.: Форт, 2012. – 352 с.
14. Капелюшников Р. И. Сколько стоит человеческий капитал России? : препринт WP3/2012/06 / Р. И. Капелюшников ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 76 с.
15. Петросян Д. С. Институциональные патологии национальной экономики / Д. С. Петросян // Аудит и финансовый анализ. 2007. – №2. – С. 372–391.
16. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків : монографія [Е. М. Лібанова та ін.] / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
17. Латов Ю. В. Действительно ли современной России не хватает социального капитала? (Компаративистский анализ обобщенного личного доверия) / Ю. В. Латов // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2009. – Вып. 37-1. – С. 177–184.

REFERENCES

- Baynev, V. F. "Neoindustrializatsiia i нравственное измерение экономики – klichevye faktory globalnoy konkurentosposobnosti soiuznogo gosudarstva Belarusi i Rossii" [Neoindustrialization and moral dimension of the economy – key factors for the global competitiveness of the Union State of Belarus and Russia]. *Teoreticheskaia ekonomika*, no. 5 (2012): 84-93.
- "Doklad o chelovecheskom razvitii, 2011" [Human Development Report, 2011]. hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011.
- Eshchenko, P. S., and Arseenko, A. H. Kuda dvyzhetsia hlobalnaia ekonomyka v KhKhI veke? [Whither the global economy in the twenty-first century?]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2012.
- "Konkurentospromozhnist ukrainskoi ekonomiky" [Competitiveness of Ukrainian economy]. In *Stratehichni vyklyky KhKhI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy* Kyiv: Feniks, 2007.
- "KEI and KI Indexes". info.worldbank.org.
- Kapeliushnikov, R. I. Skolko stoit chelovecheskiy kapital Rossii? [How much is a Russian human capital?]. Moscow: Vysshaia shkola ekonomiki, 2012.
- Krychevska, T. "Instytut doviry v ekonomitsi ta suspilstvi (ohliad za materialamy mizhnarodnoi naukovoii konferentsii)" [Institute of confidence in the economy and society (Review International scientific conference)]. *Ekonomichna teoriia*, no. 6 (2010): 157-167.
- Libanova, E. M. Liudskiy rozvytok v Ukraini: minimizatsiia sotsialnykh ryzykiv [Human Development in Ukraine: minimizing social risks]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2010.
- Latov, Yu. V. "Deystvitelno li sovremennoy Rossii ne khvataet sotsialnogo kapitala? (Komparativistskiy analiz obobshchennogo lichnogo doveriia)" [Is modern Russia lacks social capital? (Comparative Analysis of generalized personal trust)]. *Nauchnye trudy DonNTU. Ekonomika*, no. 37-1 (2009): 177-184.
- Mailian, F. N. "Rol sotsialnogo kapitala v protsesse formirovaniia i realizatsii chelovecheskogo kapitala" [The role of social capital in the process of formation and implementation of human capital]. *Vestnik TGU. Ekonomika*, no. 1 (17) (2012): 51-62.
- "Novosti gumanitarnykh tekhnologiy" [News humanitarian technologies]. <http://gtmarket.ru/news>.
- Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini [Research and Innovation in Ukraine]. Kyiv: Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy, 2012.
- "Novye nezavisimye gosudarstva: sravnitelnye itogi sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia" [New Independent States: comparative results of socio – economic development]. *Rossiyskiy ekonomicheskii zhurnal*, no. 3 (2012): 36-73.
- Petrosian, D. S. "Institutsionalnye patologii natsionalnoy ekonomiki" [Institutional pathology of the national economy]. *Audit i finansovyy analiz*, no. 2 (2007): 372-391.
- Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2013 rotsi: Shchorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the internal and external situation of Ukraine in 2013: Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2013.
- "Prohramni zasady rozbudovy suspilstva znan: svitovy dosvid dlia Ukrainy" [The program bases the development of the knowledge society: international experience for Ukraine]. <http://www.niss.gov.ua/Monitor/may/9.htm>.

18. Шульга Н. Дрейф на обочину. Двадцать лет общественных изменений в Украине: монография / Н. Шульга. – К. : ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2001. – 448 с.
  19. Маилян Ф. Н. Роль социального капитала в процессе формирования и реализации человеческого капитала / Ф. Н. Маилян // Вестник Томского государственного университета. Экономика. – 2012. – №1 (17). – С. 51–62.
  20. Кричевська Т. Інститут довіри в економіці та суспільстві (огляд за матеріалами міжнародної наукової конференції) / Т. Кричевська // Економічна теорія. – 2010. – №6. – С. 157–167.
- Sokolyk, M. P. "Produktyvnist ta oplata pratsi za parytetom kupivelnoi spromozhnosti v Ukraini ta inshykh krainakh: porivnialnyi analiz" [Productivity and wages at PPP in Ukraine and other countries: a comparative analysis]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1 (2011): 85-103.
- Shulha, N. Dreif na obochynu. Dvadsat let obshchestvennykh yzmenenyi v Ukraini [Drift by the wayside. Twenty years of social change in Ukraine]. Kyiv: Biznespolihraf, 2001.
- Savytska, N. L. Liudyna iak sub'iekt suchasnoho hospodarskoho rozvytku [Man as the subject of modern economic development]. Kharkiv: Fort, 2012.
- Zadoia, A. O. "«Nova industrializatsiia» v stratehii vyperedzhaiuchoho peresliduvannia" ["New industrialization" strategy advanced in pursuit]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky* vol. 1, no. 27 (2012): 21-29.
-